

mint bármiről és bárkiről. Nem akarok az érzelmeimről pöntyörögni, mint akik Nádasról azt várták, esetleg emlékezzen meg szeretettel valakiről, akit szeretett, de időnként valósággal fájt.

Úgy látom, az a részletezés, amelynek Radnóti Sándor az *Emlékiratok* könyvének hatalmas terjedelmét tulajdonítja (*Erotikus kísérletek*. Holmi, 1996/9), önmagába zárult, s a stílus, amit Nádas imitált, fokozatosan a sajátjává vált. A láttatás élessége megma-

radt, de a magabiztosság sokat elvesz belőle, s a látszat, hogy ha részletezünk, akkor bizonyára (biztos!) igazunk van, hiszen mindent szemügyre vettünk, egyre kevésbé produktív, irodalmilag és emberileg egyaránt. „Nagyon sajnálom”, elsősorban Károlyi Csaba, másodsorban egy fiatalember miatt, aki most éppen olyan élvezettel olvasta újra az *Emlékiratok* könyvét, mint egykor, de távolítási gyakorlatokat végzett közben.

FORRÁSKIADVÁNY AZ 1848–49-ES „TÖRVÉNYESÍTETT” FORRADALOMRÓL ÉS SZABADSÁGHARCRA

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc.
Szerkesztette Hermann Róbert

■ A Nemzet és Emlékezet sorozatban az Osiris Kiadó (Budapest) 2022-ben közzétette Hermann Róbert forráskiadványát az 1848–1849-es forradalomról és szabadságharcról. Bár erről a nagy kérdésről már számos forráskötet jelent meg, ennyire széleskörűen gyűjtött kiadványt eddig még senki nem állított össze, mint a kötet szerkesztője, aki a forradalom és szabadságharc történetének egyik legkitűnőbb kutatója és ismerője. A bevezető indoklásában ez áll: „a kötet nagyszabású kísérlet arra, hogy bemutassa a magyar 1848–1849 történetének legfontosabb eseményeit és törekvéseit; felvillantsa az elmúlt közel 175 év ezzel kapcsolatos politikai, közéleti, publicisztikai, történeti és irodalmi értelmezéseit”. A szerkesztő arra is törekedett, hogy „minden igazán fontosnak tekinthető irat” benne legyen a kötetben.

A kötet szerkezete érdekes, jól felépített; több fejezetre tagolódik. A Források sorozatban (a 23-tól a 360-ig tartó oldalakat foglalja el) első az alapok, má-

sodik az előzmények, harmadik a törvényesített forradalom, amelynek része a Batthyány-kormány időszaka, aztán az önvédelmi háború következik, majd a függetlenségi háború és a megtorlás. Egy új nagy fejezetet jelent a politikai, társadalmi és szépirodalmi emlékezet, ebben külön egység az 1849–1918 közötti anyag, aztán az 1919–1944, az 1945–1990 közötti, végül az 1990-től napjainkig tartó szakasz. Jutott hely a hadtörténeti résznek, a nemzetiségi kérdésnek és a diplomácia történetnek is.

A források közt kiemelt jelentőségű: a függetlenségi harc sorsát később eldöntő berlini szerződés (1833. október 18.), amelyben Ausztria, Poroszország és Oroszország „megfontolván a veszedelemeket, melyek Európának a közokiratokból és szerződésekből, különösen az 1815-ösökből megállapított rendjét folytonosan fenyegetik, egy akarattal elhatározták, hogy a politikájuk változatlan alapját alkotó rendszeret megerősítik, és bensőleg meg lévén győződve arról, hogy a kormányok kölcsönös tá-

mogatása egymás között az államok függetlenségének és azon jogoknak megtartásához szükséges, melyek Európa általános békéje érdekében abból következnek, közös megegyezéssel megállapodtak az iránt, hogy formaszerű okiratban megjelölik azon végzéseket, melyeket a Magas Szerződő Felek és üdvös cél érdekében elhatároztak (...) minden független uralkodónak joga van úgy országának belső zavarai, mint külső veszedelme idején segítségül hívni oly más uralkodót, ki neki a segítség megadására legalkalmasabbnak látszik, és hogy az utóbbinak joga van saját érdekei szerint megadni vagy megtagadni.” (26–27.) Vagyis e kormányzatok egymás támogatását határozták el forradalmak esetére.

Az előzmények között találja meg az érdeklődő a Deák Ferenc által összefoglalt *ellenzéki nyilatkozatot*, Metternich osztrák államkancellár levelét IV. Frigyes Vilmos porosz királyhoz és Kossuth Lajos 1848. március 3-i felirati beszédét az országgyűlés pozsonyi ülésén. Utóbbi világosan kimondta: „A dinasztianak tehát választania kell saját java s egy korhadt kormányrendszer tartogatása között. S én mégis félek, hogy ha a nemzetek lojális nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama megcsontosult politika az istenben boldogult szövettség egy újabb kiadásában keresend még a dinasztia bukására magának egy-két napi rövid tengődést.” (39.) Látható, hogy a dinasztia bukását nem a szent szövetség, hanem – Kossuth javaslatára – a magyar országgyűlés mondta ki.

A szerkesztő nem egyszerűen a megszokott kifejezéssel élt („törvényes forradalom”), hanem a „törvényesített” forradalomról beszélt. Vajon milyen tényezők járultak hozzá a forradalom törvényesítéséhez?

Érdekes, hogy a szerkesztő Petőfi Sándor két költeményével vezeti be ezt a ciklust: *A Dicsőséges nagyurak* és a *Nemzeti dal* című versekkel. Helyet kap a ciklusban Kossuth Lajos 1848. március 14-i beszéde a bécsi forradalomról, utána következik az a közlemény, amely a március 15-i esemé-

nyekről szól. Kiemelt jelentősége volt a forradalom törvényesítésében V. Ferdinánd király István nádorhoz intézett felhatalmazásának a magyar független felelős kormány kinevezéséről, ez utóbbi már március 17-én megbízta Batthyány Lajost a kormány megalakításával. A miniszterelnök késelem nélkül körlevelet intézett a törvényhatóságokhoz a rend fenntartásáról. Hangsúlyozottan nagy szerepet kaptak az áprilisi törvények. Néhány tételről külön itt nem szólva, a császári hatalom intézkedései következnek a sorban, például Josip Jellačić horvát bán kinevezéséről, s ezt követte a horvát nemzet kívánságairól az uralkodóhoz küldött petíció, amit a délvidéki szerbek kívánságait összefoglaló követett, amelyet már nem Bécshez, hanem a magyar országgyűléshez címeztek.

Nem véletlenül válogatta be a szerkesztő a Klauzál Gábor, Szemere Bertalan és Pulszky Ferenc által aláírt, a hatóságokhoz intézett felhívást a zsidók elleni fellépések megfékezésére. Mivel a magyar forradalomban nem kis szerepet vállaló aláírók nézeteit jól mutatja, legyen szabad idéznem a felhívásból: „Midőn a hazában mindenki a szabadságnak örvend, midőn az eddig némi ellentétben állott nemzetiségek is szelíden összesimulnak, midőn a jogegyenlőségnek érzete világörömmel tölt el minden kebelt, midőn az isteni gondviselésnek, a hálaáldozatot a különféle vallásnak papjai egymás mellett a legbékésb egyetértésben mutatják be: ily nevezetes korszakában a fejlődésnek, a szabadságnak, az összeolvadásnak, a türelemnek és az egyenlőségnek, váratlanul meglepő azon jelenet, hogy a hazának mózesvallású lakosai ellen, némely városokban, türelmetlen, erőszakos mozgalom mutatkozik. Mi siettünk rendelkezni minden ily fenyegető alakban mutatkozott mozgalom ellenében, és némely helyekről máris örömmel értesülünk kívánt sükere után.” (63.)

Természetesen minden fontos dokumentumot közöl az önvédelmi és a függetlenségi háborúról szóló részben. Kiemelten megjelenik A magyar nem-

zet függetlenségi nyilatkozata, amelyet a magyar államot törvényesen képviselő nemzetgyűlés határozott el Debrecenben 1849. április 19-én. Itt kapott helyet Szemere Bertalan belügyminiszter és Batthyány Kázmér külügyminiszter államirata Fjodorovics Paszkevicz tábornagynak, a magyarországi orosz intervenció hadsereg fővezéréhez, amelyet ebben a kötetben olvashat először az érdeklődő.

Az önrendelkezésért s a forradalom törvényesítéséért az első vonalban Batthyány Lajos miniszterelnököt találjuk; elsősorban ő gondoskodott a haderő létrehozásáról, főként a nemzetőrök megszervezése által. Őt 1848. március 17-én nevezte ki Ferdinand király, és 1848. október 3-ig viselte ezt a funkciót. A polgári rendszerért Kossuth Lajos küzdött a legjobban. Hogy milyen nagy politikai volt Kossuth, jól bizonyítja az, hogy nemcsak a magyaroknak követelt alkotmányos szabadságot, hanem az örökös tartományokban lakóknak és részben a nemzetiségeknek is. Természetesen nem választhatók el ilyen kategorikusan a forradalom és szabadságharc főszereplőinek nézeti s küzdelmei. Hermann Róbert, kötetzáró tanulmányában felteszi a kérdést: „Lehet-e egyszerre ennyi célért a siker reményében küzdeni?” (778)

De térjünk vissza a „törvényesített forradalom” érdekes kérdéséhez. Erről olvashatjuk a szerkesztőtől az *1848–1849 magyar sajátosságai* című alfejezetben a következőket: „A magyar forradalommal kapcsolatban – a többi európai forradalmakhoz képest – két sajátosságot szoktak kiemelni. Az egyik az, hogy a magyar forradalom békés, vértelen forradalom volt, a másik pedig az, hogy a forradalmi vívmányokat sikerült törvényes rendszerré formálni. Ez utóbbi tényező olyan erős legitimitást biztosított a Batthyány-kormánynak, amely példátlan volt a Habsburg Birodalmon belül és azon kívül is. Ebből a legitimitásból aztán jócskán jutott az október elején a végrehajtó hatalmat átvevő Országos Honvédelmi Bizottmánynak is, s ez tette lehetővé az önvé-

delmi, majd a függetlenségi háború megvívását, a nemzeti egység csaknem teljes fenntartását.”

Tudjuk, Batthyány életével fizetett ezért, Kossuth pedig az emigrációban töltött egész életével.

Nem maradhatott ki a kötetből a *Tudományos emlékezet* címet viselő, kitűnő fejezet, amely rendszerint alapja az összefoglaló munkáknak. Ebben a kategóriában 32 történész nevével találkozunk, aminek összeállítása nagy munka volt. És hasznos is, ezért figyelni kell rá. Ezekről van szó: Horváth Mihály, Szeremlei Samu, Gerlich Rikárd, Gracza György, Márki Sándor, Marczali Henrik, Szabó Ervin; s külön megnevezi a szerkesztő az 1919 és 1944 között, valamint a később tevékenykedő történészeket. Soroljuk fel ezek nevét is: Szekfű Gyula, Hajnal István, Károlyi Árpád, Steier Lajos, Kosáry Domokos, Ember Győző, Szabó István, Barta István, Spira György, Szabad György, Erdődy Gábor, Csorba László, Urbán Aladár, Pajkossy Gábor, Molnár András, Deák Ágnes. A hadtörténészek sem maradtak ki: Kedves Gyula, Zakar Péter, Csikány Tamás, Katona Tamás, Rosonczy Ildikó. A nemzetiségi kérdést tárgyalók körébe került Bona Gábor, Miskolczy Ambrus, Egyed Ákos írása a diplomácia történetéről, a külkapcsolatokról értekezők közé Gergely András és Hermann Róbert.

Azért soroltam fel ennyi történész nevét, mert ilyen csoportosításban és összefüggésben sehol máshol nem találjuk meg azokat, akik tudományos emléket állítottak a magyar forradalomnak és szabadságharcnak. Mindenik szerző munkáiból jellemző szövegrészt olvashatunk. Arról se feledkezzünk meg, hogy minden történelmi korszakban az ott uralkodó ideológia szerint írtak 1848–1849-ről. Legalábbis részben.

Horváth Mihály elsőként írt összefoglaló történetet a magyarság hatalmas küzdelméről *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben* című művében. A munka 1865-ben született meg Genfben. Hogy külföldön keletkezett ez a munka, tükröződik a koncepcióban is. Miután is-

merteti a szabadságharc történetével kapcsolatban felmerülő nehézségeket, a szerző megállapítja: „az 1848-ki és 49-ki események nem szükséges következményei a márciusban és áprilisban végbement alkotmányos átalakulásnak s érvényre jutott törvényeknek. Az összefüggés köztök csak esetleges. Tegyük például, hogy a dinasztia, a maga valódi érdekeit kellőleg felfogva, más irányban indul, és akár arra határozza magát – miről már máskor is volt szó, hogy Magyarországot tegye alkotmánnyal megajándékozandó minden tartományainak súlypontjává, Budapestet monarchiája központjává s a maga székhelyévé; akár – mit a körülmények hatalmasan igényelnek, hogy a német egység élére álljon, s az egységes, centralizált osztrák birodalom helyett, a nagy német birodalom koronáját tekintse a maga törekvései céljaul: vajon történt volna-e az, minek 1848-ban és '49-ben tanúi valánk? A reform akkor is megszülte volna-e a háborút? A nemzeti függetlenség helyreállításából következett volna-e e függetlenség fenntartásáért kifejtett harc? Bizonyára nem.” (578.)

Márki Sándort is foglalkoztatta az uralkodóház és a magyar forradalom szembenállása. *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története* című munkájához illesztett bevezetőjében megállapítja: „Az új alkotmány a sokszázados régi alkotmányos jogokat kiterjesztette a nemzet minden osztályára. Úgy látszott, sikerült megalapítani az egyének és a nemzetnek önmagáról való rendelkezése jogát. Az uralkodó azonban a magyar közjoggal csakhamar szembeállította az osztrák nagyhatalmi érdeket és az egységes Ausztria eszméjét. A kibontakozás módját nem kiegyezésben, hanem fegyveres erőben keresvén, Magyarországon is csakhamar le kellett tűnniük Istvánnak, Batthyáynak, a mérséklet embereknek. A világ régi rendje, a szent szövetség korhadt nézetei ellenében Kossuth lett a nemzet bevallott vezére. (...) Hozzám volt intézve, de minden magyar történetírónak szól Kossuth nyilatkozata,

hogy hazánk iránt nem teljesíthetünk szentebb föladatot, mint ha a hazaszeretet érzetét csepegtetjük olvasóink, növendékeink szívébe (...). Közszellem, melyet hazaszeretet ébreszt és történelmi kritika, melyet a tudomány követel, gyakran járnak különböző utakon.” Ez egyféle önkritika volt a történész részéről, s jól látható, hogy milyen nehéz volt az egyensúlyt megtalálni a kétféle elvárás között. (583–585.)

Szekfű Gyula a két világháború között a legtekintélyesebb magyar történetíró *Negvennyolcas történetünk mai állása* című, 1924-ben keletkezett írásában állást foglalt több kérdésben. Mindenekelőtt abban, hogy „melyik munka a '48-as szabadságharcnak legjobb, legmodernebb feldolgozása?” Nos a minket most közelebről érdeklő szerzők közül kettőt említ, s Horváth Mihályét, amely „jó, de nem modern”, és a Gracza Györgyét, amelyet ponyvamunkának tart. „Aki többet akar tudni, kénytelen német munkákhoz folyamodni, mert a „magyar történetírás fél-századon át nem nyúlt újabb kori történelmünk legdicsőbb napjaihoz.” (591.) Szekfű Gyula állást foglalt a Görgei-Kossuth-ellentét kérdésében is, s megállapítja: „a komoly kutató feltétlenül kénytelen lesz némi fényt juttatni Görgeinek, s ezzel egyúttal némi árnyat borítani Kossuth glóriájára.” (592.) Ilyen értelemben hosszasan foglalkozik ezzel a máig sem lezárt kérdéssel.”

A kultusz és emlékezés, a nemzeti mitológia és a történelmi legendák kérdése is megtalálható a forráskötetben.

Különálló fejezet mutatja be 1848–1849 emlékét a magyar költészetben. 127 verset szólaltat meg a kötet. Teljesen érthető, hogy Petőfi Sándor írt legtöbbet, tizenötöt, Arany János pedig kilencet, Juhász Gyula nyolcat.

Miről s kiről írtak a költők?

Minden egyes verset lehetne, s talán kellene külön is elemezni, de erre egy ismertető nem vállalkozhat. Nos Petőfiről írtak a legtöbbet (15 vers), aztán március 15-éről (11), Kossuthról (6), Görgeiről (5). A fegyverletétel színhelyéről, Világosról (4). Természetesen

nemcsak a mennyiségi mutatókat vehetjük számba, hanem más tényezőket is, így azt is például, hogy Ady Endre Kossuth haláláról verset írt: „Kossuth Lajos... mennyit jelent e név! Szeretetet, bízót, honfi reményt, Szabadságot, mely világot megvált, Bosszút, melynek órája ütni fog!” (*Kossuth halálának évfordulóján*) Táncsics Mihályról egyedül Ady emlékezett meg (*Emlékezés Táncsics Mihályra*).

Minden versben általában több 1848–1849-es eseményről, személyről esik szó. A versek a nemzeti tudat megőrzését és főként az 1848–49-es hagyomány éltetését segítik elő.

A kötetet gazdag tematikus bibliográfia egészíti ki (817–867).

Hermann Róbert okkal írja: „Összeségében azt mondhatjuk, hogy 1849–1849 mára valóban történelemmé vált, nem képezi napi politikai viták tárgyát, és nem szolgáltatja ezek érvkésztetét. Az elmúlt évtizedek politikai és tudományos fejleményeinek köszönhetően emlékezete integratív jellegű, a korszak egyre több személyiségének és eseményének jut benne hely.” (795.)

Hogy valóban így van, azt éppen az előbb vázlatosan ismertetett, kiváló és hasznos forráskötet bizonyítja a legjobban.

Egyed Ákos

